

Пирин Бояджиев

ИВАН ВАЗОВ И НИКОЛАЕ СКУРТЕСКУ

Колкото пъти е ставало дума за Иван Вазов в контекста на румъно-българските литературни взаимоотношения, винаги е бил сравняван с Василе Александри (1821—1890), който по теми, мотиви, образи, отражение на историческата действителност, като певец на природата на своята родина, на нейните възжеления и на борбата за тяхното осъществяване заема в румънската литература положение на общопризнат национален поет. Затова и чужденци¹, и румънци², и българи³ са съпоставяли двамата поети, проучвали са въздействието на Александри и на други румънски поети върху ранния Вазов, пък и в по-късните му творби.

Не бива да забравяме твърдението на Вазов, че “по сюжет румънската поезия ми е останала чужда”⁴. Ясно е, че той е подбирал теми, мотиви и образи, които са му допадали, които са го вълнували, вдъхновявали, отговаряли на неговите национални стремежи, на неговите социални възгледи, на неговата душевност. Вазов е ценял Александри като голям национален поет на Румъния, изказва се с голямо уважение към делото му по случай неговата смърт⁵, но не от него е можел да се вдъхнови. Една типологическа съпоставка би показала коренните различия в душевността, мирогледа, патриотизма, социалните възгледи, пък даже и в чувството за природата у двамата национални поети. Чуждата е останала за Вазов оптимистичната, ведра патриотична и любовна поезия на веселия Александри, у когото даже принудителната раздяла с родината е щастливо, галантно сбогуване.

Но не можем да приемем изцяло и категоричното твърдение на Вазов, че румънската поезия му е останала напълно чужда. Трябва да потърсим в нейното богатство от 70-те години на XIX в. други поети, не така значителни в историята ѝ, но чиито възгледи, чувства, теми, мотиви, сюжети са били близки с Вазовите.

Един забравен, пренебрегван, не бих казал, незначителен румънски поет, съвременник на Вазов, Николае В. Скуртеску, е споменаван от българските изследвачи. Христо П. Капитанов посочи отклика на жестокото потушаване на Априлското въстание в едно негово стихотворение⁶. Илия Конев откри въздействието на това стихотворение върху Вазовото “Векът”⁷.

Николае В. Скуртеску (1844—1879) напуска шестнадесетгодишен родното си село Валя Лунга, окръг Дъмбовици, и отива като работник в Букурещ. За две години завършва началното си образование, с конкурсен изпит е приет като стипендиант в колежа “Свети Сава” в Букурещ, с конкурс бива назначен за начален учител в централно училище в Букурещ. Развива активна професионална, културна и обществена дейност. Сътрудничи в най-добрите литературни списания, излизали в Букурещ, става член на редакционния комитет на “Ревиста контимпорана”, на хумористичното списание “Гимпеле” (Бодил). Умира млад след дълго боледуване от туберкулоза.

Скуртеску притежава голяма ерудиция, още по-голяма любознателност, познава отлично латинската и френската литература, проявява подчертан интерес към театъра. Най-добре е оценен още приживе, а и от литературните историци като драматург заради приносите си в развитието на румънската историческа драма в стихове⁸. Нас ни интересува преди всичко поетът Н. Скуртеску. Писал е безцветни любовни стихотворения. Във философската си поезия с размишленията си върху съдбата на мислителя в безкрайната вселена и в антагонистичното общество е един от прееминесковите поети в Румъния. Социалната му поезия е енергична, по-въдъновена, достига до патетично изобличение на социалната неправда, в което има революционен призив. През 1874 г. на годишно събрание на Съюза на строителните работници в Букурещ работнически хор пее “Химн” с негов текст и музика от Флехтенмахер⁹. В сатирата “Към моя приятел Фундеску във Вькърещ” (манастир в Букурещ, превърнат в затвор), посветена на арестувания поет, редактор на в. “Телеграфул” И. К. Фундеску (1836—1904), Н. Скуртеску иронично го обвинява: “Правиш като “Ромънул” вестник за бунтуване /И все воюваш със законната власт. . . / Потъпкали били конституцията. Така иска народът”. По време на Френско-пруската война пише одата “Франция република” с юговска възхвала на революционния Париж: “Мозък на света е величественият стар Париж!” Поетът защитава правата на експлоатираните селски и работнически маси, бичува османския фанатизъм и деспотизъм, от който страдат толкова народи на Балканите, обвинява западноевропейските крепители на тази отживяла феодална империя, поздравява борците за свобода в Херцеговина, оплаква жертвите на въстаналия български народ. В стихотворението “Херцеговина” от 9 декември 1875 г. той окучуражава въстаналите поробени народи: “Смелост, Херцеговино! Твоят пример е велик . . . /Поробени народи!. . . Коя е тяхната вина?. . . / Полша, Ардял, Бохемия, Ирландия/ България от четири века плаче горко. . .”

С остротата, с която румънският поет поставя съществените политически и социални въпроси на своето време, с революционното отричане на тиранията, на строя, на манталитета, които поддържат социалните и националните неправди, потисничеството и робството, Н. Скуртеску е привлякъл вниманието на Вазов, особено с поемата си “Въздишките на България”, завършена на 3 август 1876 г. и печатана в румънския в. “Телеграфул” от 19 август 1876 г. Вазов

не е единственият, който се е повлиял от това стихотворение. Българският весник, излизащ на румънски в Плоещ, "Вултурул", редактиран от Иван Кършовски, печата в броя си от 3 септември 1876 г. стихотворението "Гласът на един българин", подписано с Георге Партенеску, с явни реминисценции от Скуртеску. Вазов е възхитен и от заглавието — "Въздишките на България", затова го избира като заглавие на пректираната от него втора стихосбирка¹⁰. Печата във в. "Стара планина" одата "Русия" с подзаглавие "Из "Въздишките на България"¹¹. Но през януари 1877 г. разпространява съобщение за новата си стихосбирка, която вече се нарича "Тъгите на България"¹². Предпочел е това заглавие, с което изразява най-добре мъжествената, овладяна, вековна скръб на поробената си родина. Мелодраматично е "въздишките", както и "оплакванията" — "Plângerile României", заглавие на сбирка на румънския поет Д. Болинтиняну, която според В. Келару е внушила заглавието на Вазовата сбирка¹³.

За Вазовата поема "Векът" са търсени и посочвани много литературни източници¹⁴. Под заглавие "Що е нашият век" тя излиза 40 дни след споменатото стихотворение на Н. Скуртеску в "Стара планина", бр. 11 и 12 от 15 и 18 септември 1876 г. Структурата на двете поеми е еднаква — редуване на процеса на европейската цивилизация и на картините на българските ужаси. От критиката на съвременна Европа, направена от румънския поет, Вазов се е повлиял от следните образи и твърдения: "Сега своята епоха биха намерили в света /И Тамерлан, и Атила", "Какъв е този век! Какви са тези времена? /Не искаш да стъпиш на прага и да извикаш: "Диваци, стига кръв! Дотук робство!" А от поемата на Скуртеску Вазов е взел и няколко "съвременни сцени" (подзаглавието на "Въздишките на България"). Те са най-покрътителните картини на безогледната сеч. "Погледнете тази майка, която иска да приюти/до гърдите си нещастното дете;/погледнете я как се моли и коленичи/ под свирепите саби, обкръжена от палачи. / Варварите се хвърлят като ужасни лъвове /да изтръгнат, да промушат детето пред нея. /Тя го притиска до гърдите си, закрива го с ръце/ и се бори с палачите, които искат да ѝ го грабнат. . . / И докато не си даде живота със слабата си помощ, /тя не го дава, не го оставя да падне в ръцете им. /Едва когато е пронизана и плува в кръвта си,/ едва тогава поганците могат да го изтръгнат из ръцете ѝ/ и на върха на десет копия го вдигат триумфално / и в свирепата си песен адски се провикват". Гробовната картина на умиротворението намираме и у Скуртеску.

Защо Вазов е предпочел да преработи тези 14 стиха от румънския поет в 10-те стиха от "Векът", за да изобрази ужасяващата картина на поруганото майчинство, на извратената жестокост на поробителите? Защо не е написал всичко това по собствено виждане и вдъхновение? Отговора ще намерим в следващите 4 стиха: "Но вижте таз девица разплакана и тези / обкръжени, гнуснави, запенени черкези. . . / Как тя се моли, вика, с уплашено лице/ и тегли се да бяга от зверски им ръце. . . " Поетът не може да довърши картината — как девойката пада "в кърви и в безчестие". "Нигде няма да срещнеш у мене да изобрази-

вам физически страдания” — изповядва основателно Вазов пред Иван Шишманов (XIX, 144). Той е винаги лаконичен, пестелив в картините на жестокостите. Красноречив пример е “Кочо”: “И сганта, упита от лакома стръв,/ и гладна за блудство, за месо и кръв,/ изскърца със зъби. . .” По-нататък поетът само намеква за изстъпленията в божия храм: “И храмът ехтеше от моми, невести, /кат падаха в кърви или във безчестие” (I, 299, 300). Преживяванията му са съвсем пресни. Може да ги изрази само с вопли или с проклетия. Картината може да изобрази само безстрастен чужденец. Скуртеску е помогнал на Вазов да превърне проклетията в обвинения, воплите в изобличение.

Единствената сбирка на румънския поет “Poezii. 1867—1876” (București, 1877), разкрива едно по-дълготрайно общуване на Вазов с поезията на Н. Скуртеску. В свободна България той поддържал връзки с Румъния, следял културния живот в Букурещ. В “Нова земя” героите говорят в Русе за излезлия наскоро румънски превод на романа “Набабът” от Алфонс Доде, преведен веднага след издаването на оригинала (XIII, 123). Вазов ще си е набавил сбирката на Скуртеску и ще се е зачитал в нея и в Берковица. Предполагам, че покрай тази сбирка е помислил за цикъл, посветен на мъчениците за българската свобода. В сбирката на Скуртеску има цикъл “Мъчениците на Дакия” от три сонета за мъченическата смърт на героични личности в румънската история — на войводата Григоре Гика, умрял за Молдова и Буковина, на Хория, Клошка и Кришан — загинали за Трансилвания, Тудор Владимиреску, убит за свободата на Влашко. Покрай статията на Захари Стоянов, на поемите на Рунеберг не е изключено под въздействието на цикъла сонети на Скуртеску Вазов да е замислил “Епопея на забравените”.

Със сигурност можем да твърдим, че в Берковица под въздействието на сбирката на Скуртеску у Вазов се оформя поетическото настроение на отвратен, покрусен свидетел на все по-осезаеми прояви на експлоататорски, антихуманен менталитет у нас.

Забележително е, че хуманистът и патриотът Вазов е изживявал най-силно мъката на робското тегло и на зараждащото се капиталистическо безнравствено, хищническо общество в България, когато си е представял как невръстното дете ще се сблъска с ужасната, непозната още за него национална или социална действителност, и ще бъде дълбоко покрусено. Първият социално-патриотичен мотив, първите нотки на възмущение и протест против обречеността да бъдеш роб в поробената си родина, изразени в неговата поезия, намираме в стихотворението “На една майка селянка” (I, 423 — 426), писано наистина през 1875 г., но замислено още през 1869 г. в с. Бодурово (XIX, 75). Този мотив за човешкото достойнство, ограбено и унищожено от робската действителност, е начало на революционното му настроение и е явен в много стихотворения от първата му сбирка (“Мамино чедо”, “Пътник и Витош планина”, “1875 година”, “Завет”, “Дедите наши злочести” — I, 418—427). Подтик ще е имал и от Ботевата горчива ирония в “Странник”, но по никой начин от случайното сладникаво

стихотворение на Д. Болинтиняну “Млада майка”, където намираме само: “Когато го погледна, /изпитвам горчива болка,/ Като си помисля, че през годините /Ще бъде роб в страната!”¹⁵

Голямо е разстоянието между оптимистичното, окрилящо умиление на поета от вида на маршируващите и пеещи “Шуми Марица” деца, в чието лице той вижда бъдещите изпълнители на завета на бащите, пролели кръвта си “за правда и за ред”, в стихотворението “На децата” I, 204—296, с което завършва сборката “Избавление”, и отчайващото прозрение на бъдещото капиталистическо общество, в което детето ще види поругани, потъпкани всички нравствени принципи, всички национални идеали, в социалната елегия “На детето” I, 241—245, писана в Берковица през януари 1880 г., с която се открива сборката “Гусла”.

Какво е станало през тези едва две години свободен живот, какво е дало повод на поета, който и сред най-жестоките погроми и исторически неправди над нашия народ не е загубвал своята непоклатима вяра в неговите добродетели и в неговите честити бъднини? Та през тези месеци, прекарани в затънтен провинциален град с патриархален бит, той има наблюдения само за смешните прояви на създаващата се бюрокрация, на неподготвеното, некадърно и претенциозно чиновничество. “Митрофан и Дормидолски” е най-красноречиво свидетелство за атмосферата в малкия град. Едва през април 1880 г. Вазов отива в София и впечатленията му на “Провинциал в столицата” (I, 543—546) са снизходително хумористични. Единствената метафора за кариеризма — “с точен зъб”, се отнася до самия него, който самоиронично признава: “аз виждам себе си на своето място”. А висшите, столичните чиновници са само надменни и лицемерно любезни. Даже самият той е бил смешен за столичани, пристигнал в София с чиновническа униформа. Единственото стихотворение, което предвещава “На детето”, е “Настоящий граждански химн” (I, 456—458) от 1879 г., песен за децата, чието бъдеще е на подкупен чиновник или на народен изедник. А “Дипломираните” (I, 282—284), първото му стихотворение “про домо суа”, е изобличение на многословието, властолюбието, користолюбието, демагогията и надменността на дипломираните висши чиновници и политици.

От този преглед на социалната критика у Вазов до 1881 г. се вижда ясно, че още не е размишлявал върху новото зло, за което “ний мислим го още далеч” (“Пустота”, III, 81—82, Пловдив, април 1881). И когато се сблъсква с него, той не го вижда в такива ужасни краски, каквито му е придал в “На детето”. Явно е, че това са чужди мисли.

В “На детето” Вазов облажава щастливата възраст, когато детето се радва на родителската обич и закрила, на живота, на природните красоти. И си представя разочарованието му, когато се качи на кораба на живота и види крушението на своите мечти, идеали, нравствени принципи, когато разбере, че може да преуспее само безчестният, нахалният, богатият, че интересът, користолюбието са основни критерии в обществените, в семейните, в любовните отношения. И тогава то ще си спомни с горест за своята незнаеща и нищо неподо-

зираща детска наивност и невинност, ще съжелява за безвъзвратно изминалите детски години. Чувствата на поета са искрени. По-късно Вазов ще задълбочи критиката си на новопоявилите се и застрашително увеличаващи се носители на недъзите на капиталистическото общество в свободната му родина.

А за тази остра и болезнена за патриота Вазов сатира българският поет се е вдъхновил от стихотворението "На едно дете" от сбирката на Николае Скуртеску. Сходството е поразително — и в композицията, и в издържаното докрай реторично обръщение към невинното дете, в мислите за неговия горчив бъдещ житейски опит и за неизбежното му желание да се завърне в невинността и неведението на своето детство; както и в образите, в метафорите, в обобщенията за нравствените принципи, за обезценяване на стойностите, за приятелството и любовта. Вазов не е взел само темата и настроението. И двете стихотворения са от по 29 четиристишия. Ще сравним само строфите 1, 15 и 29. Най-напред у Вазов.

1. Детенце малко с поглед лазурен,
ти нямаш грижи в тия години,
йощ не стъпило в живота бурен,
всичко се тебе весело чини.
15. Вярата й средство простий да лъжем?
Правдата — дума? Законът — книга?
Свобода — примка други да вържем?
Щастието — сянка, що се не стига.
29. Радвай се, смей се в часът сегашни!
Раят е в твойта невинност слаба,
че на живота в бурите страшни.
Утре ще пуснеш и ти кораба. (I, 241—245)

Ето и строфите на Скуртеску:

1. Детенце крехко още, във майчини обятия,
ти си безгрижно и много засмяно,
едва пристъпваш ти по пътя на живота,
усмихвай се, весели се, че всичко е променливо.
15. Религията? — Средство за спекулации и заблуждения;
А законът? — Сигурен път по-лесно да подтишкаш;
Любовта? — Празна приказка, повече за да те измъчва;
А щастието? — Зародиш, по-тежко за да въздишаш.
29. Играй си и се усмихвай, развличай се, дете,
сега, докато се намираш още на спокойния бряг.

Че утре корабът тръгва по този океан от дни,
и не вярвам, че по вълните ще бъдеш по-щастлив.¹⁶

Стихотворението на Скуртеску е минало през Вазовата душевност и носи белезите на неговата поетика, на неговото преклонение пред природата. Образите са много по-издържани, по-красиви, изразът е по-стегнат, по-емоционален, почеркът е негов. Срещаме негови любими, повтарящи се образи — “как се бездомна правдата скита”, “талантът гине в калта безимен”. У Вазов този образ е доведен до съвършенство, докато у Скуртеску въпреки метафората той е рудиментарен — “планини очарователни се тътрят в калта”.

Въздействието на един неутвърден румънски поет като Н. Скуртеску в поезията на Вазов е очевидно. Поне в разгледаните стихотворения. Той е вълнувал Вазов, защото е откликнал на съдбоносни за неговата родина и народ събития. А за “На детето” бил увлечен и ужасен от апокалиптичната картина на крушението на нравствените идеали и отлитането на детското безгрижие и невинност.

Една година след пристигането си в Пловдив, през октомври 1881 г., Вазов издава първата си следосвобожденска сбирка — “Гусла”. Вече привидно без пряпорец. Мислел даже да я озаглави предизвикателно “Шум” заради отражението в нея на “една хаотическа епоха, пълна с прозаическа суровина и дребни боричкания на събудените страсти”¹⁷. Наистина в този “прелом между две епохи”, когато се люшка “между идеала и разочарованието”¹⁸, когато, отвратен от апатията към обществените интереси, Вазов се опитва да “търси нови идеали”. И многозначително поставя начело на сбирката “На детето”. “Що съм го написал, не помня”, чистосърдечно признава поетът пред Иван Шишманов (XIX, 131). В сбирката има доста стихотворения под знака на разочарованието от обществения живот в България, изразено в “На детето”. Но Вазов е намерил опора за новите идеали. В края на сбирката е поместил първите пет стихотворения от бъдещата “Епопея на забравените”. Това е новият пряпорец против забравата на истинските идеали на българския народ.

БЕЛЕЖКИ

¹ L. Galdi. Vazov es Alecsandri. — Vasárnop, XXI, № 16, 1938, p. 307—309.

² V. Chelaru. Elemente românești în limba și literatura bulgară din sec. al XIX-lea în context sud-est european. Cu privire specială asupra operei lui Iv. Vazov. București, 1976. Авторски реферат за докторска дисертация с библиография на публикациите на автора по тази тема на с. 3—4.

³ П. Христофоров. Творческото развитие на Иван Вазов. Ранни влияния. — В: Голишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, т. XL, 1943—1944. С., 1944; М. Арnaudов. Из живота и поезията на Иван Вазов. Литературноистория-

чески и текстологически изследвания. С., 1958; P. Christophorov. Un chapitre d'influences roumaines dans la poésie bulgare. — Revue des études roumaines, Paris, 1960, V—VI, p. 106—115.

⁴ **Ив. Вазов.** Събрани съчинения в 20 тома. С., 1955—1957., т. XIX, с. 76.

⁵ Пак там, т. XVIII, с. 902—903. По-нататък ще посочваме в скоби тома и страницата по това издание.

⁶ **Хр. Капитанов.** “Въздишките на България”. — Литературен фронт, бр. 20, 1966 г.

⁷ **Ил. Конев.** Ние сред другите и те сред нас. С., 1972, с. 126, 128—130.

⁸ **Al. Ciorănescu.** Teatrul românesc în versuri și izvoarele lui. București, 1942, p. 84—88; **G. Călinescu.** Istoria literaturii române dela origini până în prezent. București, 1941, p. 339—340; **Istoria literaturii române.** III. Epoca marilor clasici. București, 1973, p. 26—29; **Дictionarul literaturii române** de la origini pină la 1900. București, 1979, p. 776—777.

⁹ Trompeta Carpaților, 23. V. 1874.

¹⁰ **Ив. Вазов.** Събрани съчинения в 20 тома. т. XX, с. 8.

¹¹ Пак там, т. I, с. 634.

¹² **М. Марковска.** Летопис за живота и творчеството на Иван Вазов. I, (1850—1895). С., 1981, с. 87.

¹³ **V. Chelaru.** Цит. съч., с. 6—7, **П. Бояджиев.** Към въпроса за литературните източници на Вазовото стихотворение “Векът”. — Литературна мисъл, 1982, № 3, с. 130—137.

¹⁵ **D. Bolintineanu.** Poezii alese. București, 1940, p. 367.

¹⁶ **N. Scurtescu.** Poezii. 1867—1876. București, 1977, p. 66—71.

¹⁷ **Ив. Вазов.** Цит. съч., т. I, с. 655.

¹⁸ **М. Цанева.** В търсене на героя. Иван Вазов на прелома между две епохи. С., 1979, с. 148—155; **Иван Вазов.** Творчески път. С., 1992, с. 34—37.